

КОНОТОНІМИ У ТВОРАХ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1 (45)

УДК 811.161.2'371:821.161.2.09 Шкляр

DOI:10.24144/2663-6840/2021.1(45).376-382

Пискач О. Конотоніми у творах Василя Шкляра; кількість бібліографічних джерел – 17; мова українська.

Анотація. Художній текст виявляє широкі можливості для конотонімізації, вивчення якої є актуальним і сприятиме не тільки поповненню емпіричної бази української конотонімії, а й поглибленню цілісної концепції розвитку національної ономастики та лінгвостилістики.

Мову художніх творів В. Шкляра в різних аспектах досліджували Л. Томіленко, В. Буда, Л. Старовойт, В. Семиряк, Н. Венжинович, І. Глуховцева, Н. Митько, А. Вегеш, О. Мороз, О. Іонова, К. Олар, М. Доценко, Н. Свистун, В. Тихоша, Т. Шевченко, В. Лисенко та ін. Проте вторинне значення онімів, що виявляється у зміні їх конотативних образів і розширенні семантичного діапазону, у художньому ідіостилі В. Шкляра вивчено ще недостатньо.

Мета статті – семантичний і функціональний аналіз конотонімів у художній мові В. Шкляра. Джерелом для дослідження послужив мовний матеріал романів «Ключ», «Залишенець. Чорний Ворон» і «Маруся». Для досягнення мети заплановано вирішити такі завдання: вилучити з художнього тексту власні назви зі вторинним конотативним змістом; здійснити їх класифікацію за референтною основою; дослідити механізм семантичного розширення пропріативів; простежити функціонально-стилістичне навантаження конотонімів.

В аналізованих романах В. Шкляра зафіксовано переважно конотоніми антропоніми, топоніми, ергоніми, що виникли шляхом метафоризації та метонімізації. Домінантою художнього почерку митця є вживання конотонімих інтерлінгвальних міфоантропонімів та інтралінгвальних топонімів.

Виразна експресивність притаманна конотонімам, що виникли на базі метафоризації. Конотоніми ж метонімічного типу виявляють послаблену образність і мають здебільшого узуальний інтралінгвальний характер.

Характер конотонімів художнього тексту частково залежить від жанрових особливостей, ідейно-тематичного змісту і проблематики твору: якщо в гостросюжетному романі «Ключ» переважають метафоричні конотативні антропоніми, то в історичному творі «Маруся» превалюють метонімічні топоніми й ергоніми. Найпродуктивнішою є конотонімізація онімів у мові роману «Ключ», а найменш продуктивна – в романі «Залишенець. Чорний Ворон».

Ключові слова: власна назва, пропріатив, вторинна номінація, метафора, метонімія, конотонімізація, конотонім.

Постановка проблеми. Наукові зацікавлення питаннями вторинної номінації спричинили виділення в структурі ономастики нового розділу – конотоніміки – науки, що вивчає власні назви, які, зберігаючи свою належність до пропріальної лексики й уніфікуючи предмет, набувають вторинного конотативного змісту. Вони виникають шляхом метафоричного чи метонімічного вживання як оніми вторинної образної номінації і збагачуються референтною конотацією. Такі оніми називають конотонімами (термін запропонував Є. Отін), тому що важливою ознакою вторинної номінації є наявність експресивності.

Художня творчість виявляє широкі можливості для конотонімізації, вивчення якої є актуальним і сприятиме не тільки поповненню емпіричної бази української конотонімії (з перспективою укладання великого словника конотативних власних назв), а й поглибленню цілісної концепції розвитку національної ономастики та лінгвостилістики.

Аналіз досліджень. На проблему конотативної онімії вперше звернув увагу в 70-і роки ХХ ст. основоположник Донецької ономастичної школи Є. Отін, який у великій статті «Конотативна ономастичної лексики» проаналізував вторинні емоційно-експресивні і смислові нашарування на власне топонімічні значення онімів, розмежував узуальні й оказіональні, інтернаціональні й інтралінгвальні конотоніми тощо [Отін 1978, с. 47–53]. Учений присвятив конотонімії десятки праць, а також унікальний «Словарь коннотативных собственных имен»,

що кілька разів перевидавався. Як зауважує Є. Отін, «оніми не тільки здатні виконувати свою пряму і первинну функцію – бути найменуваннями об'єктів навколишнього світу, – а й переймаються вторинним, додатковим понятійним змістом, стають у мові експресивно-оцінними заступниками імен загальних. Вони збагачуються понятійними, або референтними, конотаціями, які органічно злилися з конотаціями емоційно-експресивного плану» [Отін 2010, с. 5].

Якщо раніше дослідники пропонували виділяти «втілені» та «невтілені» власні назви, то з появою словника Є. Отіна (передмова В. Мокієнка) почали говорити про третій клас власних назв – «перевтілені імена». Постала потреба «в інтегруванні знань, накопичених ономастикою і щодо статусу цього онімного розряду, і щодо реалізації складного лінгвістичного явища – семантичного розширення власних назв як процесу його реалізації» [Лукаш 2011, с. 5–6].

У кінці ХХ – на початку ХХІ ст. проблеми вторинної номінації онімів почали викликати живий науковий інтерес в українських мовознавців Л. Белея, Є. Беліцької, Н. Іванової, М. Мельник, Г. Лукаш, О. Тараненка, В. Калінкіна, В. Канні, Є. Карпіловської, О. Стишова, О. Петрової та ін.

Перша спроба ґрунтовно окреслити актуальні проблеми української конотоніміки та шляхи їх розв'язання належить Г. Лукаш. Дослідниця опублікувала більше 20 наукових статей, монографію «Актуальні питання української конотоніміки» (2011) та «Словник конотативних власних назв»

(2017), до реєстру якого, крім іншого, ввійшли й конотоніми трьох романів В. Шкляра – «Ключ», «Елементал» і «Кров кажана».

Розглядаючи механізм виникнення конотонімів, лінгвісти (Є. Отін, Г. Лукаш) зауважують, що семантичне розширення власних назв відбувається на основі раніше пізнаного знання, зміст якого можна переосмислювати в позачасовій та позапросторовій доміні. Зміщення структури базового онімного значення можна спостерігати тоді, коли якийсь об'єкт, названий іменем, стає інформаційно вагомим у соціумі. Власне ім'я ототожнюється з цією інформацією, може її замінювати, стає її знаком, одночасно виявляючи логічну та емоційну оцінку об'єкта. Саме так виникає конотонім – онім, збагачений новим значенням унаслідок асоціативно-образного мислення, передумовами сприйняття якого стають раніше пізнані чуттєві образи, інтелектуальний рівень та особистісне розуміння його суб'єктом [Скорук 2017, с. 184].

Конотонімом може стати антропонім, топонім, рідше – ергонім, хрононім та інші власні назви, які розвивають референтні співзначення. За ознакою поширеності конотоніми поділяють на інтралінгвальні, або внутрішньомовні (вони побутують тільки в межах певної мови), та інтерлінгвальні, або міжмовні [Лукаш 2017, с. 77–78]. На думку І. Скорук, «основу української конотонімії складають інтерлінгвальні конотоніми, спільні для конотонімії багатьох мов, адже їхні джерела творення – світова культура зі збереженими в ній загальнолюдськими цінностями» [Скорук 2017, с. 186].

Мова художнього ідіостилю В.Шкляра неодноразово була в полі зору лінгвістів. Зокрема, лексичні особливості його творів досліджували Л. Томіленко, В. Буда, Л. Старовойт, В. Семиряк та ін., фраземіку – Н. Венжинович, І. Глуховцева, О. Козлова, Н. Митько та ін., ономастикон – Г.Лукаш, А. Вегеш, О. Мороз, О. Іонова, К. Олар, М. Доценко та ін., синтаксис – Н. Свистун, В. Тихоша, Т. Шевченко, В. Лисенко, О. Федчишин та ін. Проте вторинне значення онімів, що виявляється у «зміні конотативних образів власних назв та розширенні їхнього семантичного діапазону» (за О. Тараненком), у художній мові В. Шкляра вивчено ще недостатньо, чим і зумовлена актуальність цієї розвідки.

Об'єктом нашого дослідження є пропріативи, які набувають вторинного конотативного змісту.

Предмет аналізу – семантична структура і функціональне навантаження конотонімів.

Джерелом для дослідження послужив мовний матеріал романів В. Шкляра «Ключ», «Залишенець. Чорний Ворон» і «Маруся».

Мета статті – семантичний і функціональний аналіз конотонімів у художній мові В. Шкляра.

Для досягнення мети плануємо вирішити такі завдання:

1) вилучити з художнього тексту власні назви зі вторинним конотативним змістом;

2) здійснити класифікацію конотонімів за референтною основою;

3) дослідити механізм семантичного розширення (конотонімізації) пропріативів у зв'язку з теоретичними інтерпретаціями природи значення;

4) простежити функціонально-стилістичне навантаження конотонімів у художній мові В. Шкляра.

Методи та методика дослідження. Основним методом дослідження є описовий. Методику концептуального аналізу залучено з метою виявлення механізму семантичного розширення пропріативів у художньому контексті. Вона поєднує в собі *аналіз мовної і культурної семантики*. Концептуальний аналіз конотонімів здійснено з використанням *дистрибутивного, компонентного, контекстуального, інтерпретаційного, етимологічного, зіставного* й інших наукових методів.

Методологічною основою дослідження є теоретичні праці відомих ономастів Є. Отіна, Г. Лукаш, О. Тараненка, В. Калінкіна та ін., а також лексикографічні джерела.

Виклад основного матеріалу. За референтною основою серед конотонімів можна виділити конотативні антропоніми, топоніми, артіоніми, біблійніми, зооніми тощо.

Помітне місце в художньому дискурсі В. Шкляра, особливо в романі «Ключ», займають **конотативні міфоантропоніми** *Аріадна, Тесея, Мінотавр, Діоніс, Гарпія, Бахус, Нарцис, Іуда, Христос*.

Конотонім *Аріадна* 'жінка, що допоможе вийти із заплутаного становища' є узуальним, широким вживаним в українській художній літературі: «У мене в мізках трохи засвітилося. – Сано, ти моя *Аріадна*. – *Спокійно, Тесею*, – незворушно сказала вона. – Не забувай, що я врятувала тебе від *Мінотавра*, а ти покинув мене *Діонісові*» [Шкляр 2006, с. 76]. За давньогрецькою міфологією, Аріадна – дочка критського царя Міноса і Пасіфаї, сестри Федри. Аріадна допомогла афінському царю Тезею вибратися з лабіринтів Мінотавра – напівлюдини, напівбика – за допомогою клубка ниток [Лукаш 2017, с. 37]. Майстерний авторський прийом своєрідної конотонімічної градації у вищенаведеному діалозі виступає яскравим засобом характеристики багатого внутрішнього світу головних персонажів.

Конотонім *Аріадна* закріпився також у фразеологізмі *Аріаднина нитка, книжн.* 'те, що дає правильний напрямок, допомагає знайти правильний шлях за яких-небудь обставин' [Фразеологічний словник 1993, с. 549], який у романі В. Шкляра «Ключ» має видозмінену форму – *ниточка Аріадни*: «Усе починалося так просто й банально (саме у тій непримітності й губилася *ниточка Аріадни*, за яку я не міг ухопитися)...» [Шкляр 2006, с. 9]. Очевидно, автор цілеспрямовано використовує тут демінутив *ниточка* для відтворення слабкої надії головного героя.

Міфоантропонім *Гарпія* в художньому контексті набуває значення 'зла жінка, лиходійка, відьма': «Далі моя кохана *Гарпія* застигає від жаху, бо я вихоплюю з-за спини *Марголіна*» і в один момент завмираю біля дверей, які, я певен, ось ось відчиняться» [Шкляр 2006, с. 204]. У грецькій міфології

гарпії – це чудовиська з пташиним тулубом і крилами і з головою жінки. Їм поклонялися як міфологічним божествам вихорів і бур. Пізніше на базі цього значення розвинулося гарпії «хижачка». Так неспроста названо негативну героїню Камілу, під показною зовнішньою звабливістю якої ховається підступна личина вбивці.

Міфоантропонім **Бахус** ‘бог рослинності, покровитель виноградарства та виноробства, один із найпопулярніших римських богів’ демонструє конотативне значення не самостійно, а в перифразі аудієнції з **Бахусом** ‘скромна п’янка’: «Втім, у проміжках між титанічною працею Ігор якось викривав часину на аудієнції з **Бахусом** і тому й зараз затято жував м’ятну гумку» [Шкляр 2006, с. 20]. Див. т.с. [Лукаш 2017, с. 56].

Іронічного значення набуває в контексті роману «Ключ» онім **Нарцис** ‘самозакохана особа’: «Через цю свою посаду, через того суботнього чоловіка і, до речі, через Санину недоторканість я скоро стану некрофілом. Нещасний **Нарцис** некрофіл вийшов із морзу, сів у машину і поїхав каятися до партійного осідку» [Шкляр 2006, с. 70]. У давньогрецькій міфології Нарцис – ім’я сина річкового бога Кефіса й наяди Ліріопи, прекрасного юнака, що був закоханий у власне зображення на воді й помер від кохання до себе [Лукаш 2017, с. 183].

Оригінальним є вживання конотативного міфоантропоніма **Ра** ‘сонце’, майстерно вплетеного письменником у метафоричний контекст: «Сонце залило Майдан Незалежності і горнулося до кожної жінки і дівчинки, адже сонце у всіх міфологіях уособлює чоловіче начало. Він, цей хтивий бог **Ра**, добре знав свою справу» [Шкляр 2006, с. 152]. **Ра** – це давньоєгипетський бог сонця, який мандрував у човні небосхилом, творець богів і людей. Його зображували у вигляді сокола або людини з головою сокола, у подвійній короні Нижнього і Верхнього Єгипту і з іншими атрибутами царської влади [Липинская, с. 201].

До узуальних інтерлінгвальних конотативних міфоантропонімів, що активно вживаються в художній мові, належать християнські оніми **Іуда** (Юда), **Христос**, **Єва** та деякі ін. Не оминає їх і В.Шкляр: **Іуда** ‘зрадник’: «– **Іуда**, – процідив рудий вирлокий «бебех», схоже, що вихрест, але першим повернувся і став навколішки» [Шкляр 2011, с. 39]. **Іуда** – один із 12 апостолів, який за 30 срібняків зрадив Христа. За переказами, скоїв самогубство, повісившись на осіці [Лукаш 2017, с. 265]. У світовій фразеологічній скарбниці існує низка фразем із цим конотонімом: **поцілунок Іуди**, **іудин поцілунок**, **іудине плем’я**, **іудині срібняки** [Лепта 2014, с. 52–54]; **Єва** ‘оголена жінка’: «**Мирон** поволі озирнувся і побачив, що вона гола, але **Маруся** не бачила ні своєї, ні його наготи, це була **Єва**, яка ще не вкусила забороненого плоду, вона була зосереджена тільки на тому, що тримала в руці» [Шкляр 2014, с. 93]. Згідно з Біблією, **Єва** – перша жінка на землі, створена Богом на шостий день з ребра Адама і призначена йому як дружина [Лукаш 2017, с. 113].

На нашу думку, міфоантропонім **Христос** також набуває конотативного значення в перифразі **вік Христа** ‘33 роки’: «**Озброєний і дуже небезпечний чоловік віку Христа** під’їхав до заправної станції на **Осокорках**» [Шкляр 2006, с. 21]. Цифра 33 є містичною, адже саме в такому віці Ісуса розіп’яли. За християнськими уявленнями, людина у віці Христа повинна очікувати глобальних змін у житті і бути максимально обережною.

У романі «Залишенець. Чорний Ворон» автор використовує прийом мовної гри, своєрідно використавши християнський міфоантропонім **Варвара**: «**Темніло зарані: поки він одлежувався у Євдосі, свята Варвара увірвала ніч, але дня не подовжила**» [Шкляр 2011, с. 132]. У контексті йдеться про 17 грудня – день св. Варвари Великомучениці, коли перестав збільшуватися нічна пора доби.

Ідеонім **Святе Письмо** у В.Шкляра виступає компонентом порівняння як **дорога у Святому Письмі** з виразним конотативним нашаруванням: «**Я переїхав цей міст повільно, він довжелезний, та дуже вузюсінкий, бо тримає на собі ще й залізницю, і тому вузенький такий та тісний, як дорога у Святому Письмі**» [Шкляр 2006, с. 90]. Очевидно, письменник образно натякає на біблійну тезу про те, що справжні вірники обирають собі не широку, а вузьку життєву дорогу, яку не так легко пройти.

Серед конотативних антропонімів В.Шкляра можна виділити дві групи назв: 1) конотоніми, що постали на базі метафоризації: **Гарібальді**: «**Ні, це не Гарібальді, подумав він**» [Шкляр 2014, с. 180]. Джузеппе Гарібальді (1807–1882) – національний герой Італії, що на чолі добровольців брав участь у визвольних війнах проти Австрії; 2) конотативні антропоніми (прізвища й імена по батькові відомих письменників, композиторів, співаків, історичних осіб тощо) – результат метонімії (переважна більшість): **Шевченко** ‘твори Т. Шевченка’: «**Ти таке чув коли-небудь? Щоб чоловік прочитав Шевченка і став «бандитом?»**» [Шкляр 2011, с. 44]; **Франко** ‘твори І.Франка’: «**Під пахвою у нього був томик Франка, в зубах – коротенька файка, на плечі сиділа стара обстріпана ворона, надута, наче їй чимось не вгодили**» [Шкляр 2014, с. 126]; **Шуберт** ‘музичний твір композитора’: «**...А сам знову сів догравати Шуберта**» [Шкляр 2011, с. 224]; **Марина Одольська** ‘пісня, яку виконує співачка Марина Одольська’: «**Я знов за кермом хмільний, я кидаю виклик дорожньо-патрульній службі, на повну гучність вмикаю мою любу Марину Одольську, яка своїм красивим ротом намагається вдихнути життя у мертві слова**» [Шкляр 2006, с. 177]; **Петлюра** ‘петлюрівці’: «**Потім поцікавився, у яких стосунках з Петлюрою перебуває Галицька армія**» [Шкляр 2014, с. 145] та багато ін.

Цікавим у романі «Ключ» є конотонім **Чапай**, вторинна семантика якого виникла метафорично-метонімічним способом, оскільки герой, названий так автором, має і вуса, й ім’я по батькові такі ж, як у В.І. Чапаєва – героя Першої світової та громадянської війни 1917–1921 рр.: «**Цей нарваний Чапай**

знов, бризкаючи слиною, зареготав мені в обличчя» [Шкляр 2006, с. 13]; «...Після того я зрозумів, що дійшло до маразму, що Василь Іванович, цей нарваний **Чанай**, котрий упав з коня і вдарився головою, уже розповідає мені про мене, так ніби суботнім чоловіком був саме я і тепер сам себе розшукую» [Шкляр 2006, с. 72].

В. Шкляр у романі «Ключ» вживає імена або імена по батькові відомих осіб, чий портрет з відповідними написами зображені на українських гривневих банкнотах, на позначення самих цих банкнот відповідної вартості. Такі конотоніми мають відтінок розмовності й виконують помітну іронічну функцію, оскільки в контексті йдеться про людей, які зазвичай полюбують випити, а для цього в них завжди бракує грошей: **Богдан** 'п'ятигривнева купюра з портретом Б. Хмельницького': «– А з ким маю честь? – *Із тим, кому ти вчора дав **Богдана**. – Кого? – **Богдан Зіновій** намальований на п'яти гривнях. Так йому й треба» [Шкляр 2006, с. 53]; «**Іван Степанович**» 'купюра номіналом десять гривень із портретом І. Мазепи': «Я дав йому **Івана Степановича**, а сам пішов «додому» [Шкляр 2006, с. 64]; «– *Сергію, – сказав я, – дякую. І дав йому **Івана Степановича***» [Шкляр 2006, с. 153]; «**Іван Якович Франко**» 'двадцятигривнева купюра з портретом І. Франка': «Як справжньому поетові, я дав йому **Івана Яковича Франка** і побажав почувати в різних місцях з *Василем Івановичем*» [Шкляр 2006, с. 78]. Див. *Франко* т.с. [Лукаш 2017, с. 244]. Наведені метонімічні ілюстрації демонструють явище трансонімізації – перехід лексем з одного розряду пропріативів до іншого. На думку О. Тараненка, таке вживання відповідних онімів сприяє їх певному «приземленню» і відоме в різних мовах [Тараненко, 2000, с. 33].*

Відомі широкому загалу **літературно-художні оніми** можуть «оживати» по-новому, набувати нових конотацій в інших дискурсах, виявляючи при цьому інтертекстуальність, прецедентність. Адже «літературна онімія відносно вільна і багато в чому залежить від волі самого автора» [Калінкін 2006, с. 82]. Будь-яка власна назва, за словами В. Калінкіна, може мати безмежну кількість значень, тобто стати символом [Калінкін 1999, с. 116].

Ім'я доктора Джона Ватсона – вигаданого літературного персонажа оповідань про Шерлока Холмса (автор Артур Конан Дойл) – В. Шкляр уживає в онімній перифразі **доктор Ватсон** у спідниці 'вірна подруга й помічниця': «*І я багато віддав би, аби поруч сидів мій дорогий, мій незамінний доктор **Ватсон** у спідниці*» [Шкляр 2006, с. 88]. Добре відомим є й інтерлінгвальний конотонім Шерлок Холмс 'людина, що намагається щось розвідати; нишпорка', проте в досліджуваних творах В. Шкляра ми його не зафіксували.

Світова популярність американських художніх фільмів «Кінг-Конг» про чудовисько, яке нагадує величезну горилу, сприяла закріпленню цього фантастичного образу в українській маскультурі. Зовнішня подібність лягла в основу

конотоніма **Кінг Конг** 'дебелий чоловік високого зросту', що має іронічне забарвлення: «*Коли ми зайшли до бару, рибалок уже не було, на їхньому місці сидів мільйонер у формі майора (ми в рівних вагових категоріях, подумав я) і мій симпатичний, мій найпрекрасніший із усіх наземних приматів **Кінг Конг** на ймення **Жора***» [Шкляр 2006, с. 166]. Цілком слушною в цьому зв'язку видається думка Г. Лукаш, яка акцентує увагу на дії стереотипу щодо утворення подібних конотонімів: «Конотонімні зооніми за своїм призначенням повинні бути впізнаваними, чітко співвідноситись із зоопрототипами» [Лукаш 2011, с. 209]. Назва широко відома в розмовному узусі українців як компаратив: такий, як **Кінг Конг**; великий, як **Кінг Конг**; страшний, як **Кінг Конг** тощо.

Так само за зовнішнім виглядом («*Його голова скидалася на велетенську грушу хвостиком догори*» [Шкляр 2006, с. 132]) **Жора** отримує ще одне прізвисько – **Груша Горілович**: «– *То що, почнемо? – питає **Груша Горілович***» [Шкляр 2006, с. 213]. А. Вегеш вважає, що «таким чином автор натякає на тупість персонажа, у «якого лобові коліщатка явно заїло», а після удару Андрія «із того механізму могла навіть випасти якась гайочка типу храповика» [Вегеш 2017, с. 61]. **Груша Горілович** – оказіональний антропонім В. Шкляра.

Проводячи паралель між головною героїнею однойменного роману Марусею та національною героїнею Франції Жанною Д'Арк, яка змінила хід столітньої війни й звільнила Орлеан за десять днів, В. Шкляр використовує ЛХА **Орлеанська Діва**, що став відомим завдяки однойменній сатиричній поемі Ф. Вольтера: «*Це **Орлеанська Діва**, що колись також повсталала проти загарбників, та була спалена на кострищі за відьомство і... носіння чоловічого одягу*» [Шкляр 2014, с. 180]. Подібний асоціативний зв'язок сприяє глибшому осмисленню вольового характеру, незламного духу молодій жінки-отамана і водночас прогнозує її трагічну долю.

Конотонімізація різних видів **топонімів** – досить поширене явище в художньому ідіостилі В. Шкляра. Прикладом оказіонального конотоніма є гідронім **Дніпро**, вдало використаний автором у складі метафори: «*Спершу до Холодного Яру прибув посланець із Польщі від уряду УНР полковник Манжула і замість дурних підбадьорок та «підняття духу» вплив на нас ціле **Дніпро крижаної води***» [Шкляр 2011, с. 81]. Вираз *вилити **Дніпро крижаної води*** яскраво демонструє трансформацію фраземи як (мов) *холодною водою обдати (обліти і т.ін.)* 'раптово викликати у когось сильне збентеження, хвилювання і т.ін.; приголомшити кого-небудь' [Фразеологічний словник 1993, с. 564].

Топонім **Париж** функціонує в ролі компонента розмовної фраземи *пролетіти, як фанера над **Парижем*** 'зазнати поразки, потрапити в халепу': «*Ігор Сердюк на попередніх виборах пролетів, як фанера над **Парижем***» [Шкляр 2006, с. 20]. Щодо походження цього фразеологізму в мовознавців і

досі немає одностайної думки. Є. Отін, зокрема, так пояснює його появу: «Вираз виник у жаргоні естрадних співаків. *Фанера* – спів під фонограму, коли артист вдає, ніби співає «наживо», а слово *Париж* тут первісно мало співзначення ‘культурна, вимоглива аудиторія, яка не сприймає халтуру’» [Отін 2010, с. 292]. У словнику Г. Лукаш подано дві ілюстрації такої фраземи з романів В. Шкляра «Ключ» та «Кров кажана» [Лукаш 2017, с. 194].

Індивідуально-авторська перифраза *дві вершини Арарату* на позначення жіночих грудей мотивована образною асоціацією зі своєрідною формою гори у вигляді двох конусовидних вершин: «Зір поглинала пазуха, де здіймалися дві вершини *Арарату*» [Шкляр 2006, с. 14].

Найулюбленишим Шкляревим прийомом стилістичного використання топонімів є метонімія, що виникає за ознакою суміжності онімів: «Я подзвонив у редакцію, запевнив, що «політичний портрет» депутата на тиждень буде готовий (там справді хвилювалися з цього приводу, адже декому належав більший гонорар, ніж мені), а потім став обдзвонювати весь **Київ** у найпильнішій справі» [Шкляр 2006, с. 21]; «– Я продав свою вошиву «Стерню» за стільки, що ми можемо напоїти весь **Київ**, – похвалився він» [Шкляр 2006, с. 63]; «Такого похорону ще не бачили ні **Горбулів**, ні **Радомишль**, ні **Житомир**» [Шкляр 2014, с. 49] (позначення жителів цих міст); «Один сільський дядько, якому ледь не влетіла до рота муха, раптом зняв з голови бриля, низько вклонився й гукнув так голосно, що його почула вся **Бессарабка**» [Шкляр 2014, с. 135] (відвідувачі Бессарабського ринку в Києві); узуальний інтралінгвальний конотативний топонім **Москва** ‘Росія’: «Далі вони потягнуть руку за **Москвою**» [Шкляр 2014, с. 28] та ін.

Ергоніми (від грец. *έρων* – «праця; діяльність») – назви різних об’єднань людей – набувають конотативного змісту як метонімічні відповідники на позначення самих осіб, тобто спостерігається явище трансонімізації. Такими конотонімами буквально рясніють сторінки роману «Маруся»: «Усе добро, яке **Антанта** колись обіцяла українській армії, тепер ешелонами йшло білогвардійцям – від гармат, мундирів і ліків до солодкого перцю» [Шкляр 2014, с. 163–164]; **Денікінців Антанта** так спорядила, що нам би того добра хоч децицію [Шкляр 2014, с. 230]; «натиском денікінців **Галицька армія** відходила на захід» [Шкляр 2014, с. 257]; «24 вересня петлюрівська **Директорія** разом з галицькою Начальною командою оголосили Добровольчій армії війну, але обійшлося» [Шкляр 2014, с. 196]; «Сумні вістки доходили й від наддніпрянців: **Дієва армія** теж змаліла» [Шкляр 2014, с. 258]; «Тепер усі вони були веселими, бо **Добрармія** впевнено йшла на Москву» [Шкляр 2014, с. 160]; «Найтяжче довелось **Запорозькому корпусу** – більшевики величезними силами притисли його на лінії річки **Стугна**» [Шкляр 2014, с. 101]; «Щойно вони повернули ліворуч на **Володимирську**, як побачили світлу будівлю Педагогічного музею, в якому колись засідала **Центральна Рада**, а потім

і Директорія Української Народної Республіки» [Шкляр 2014, с. 112] та багато ін.

У межах цього контексту часто помічаємо й протилежне явище, коли антропонім уживається в значенні ергоніма: «Ось як розіб’ємо **Петлюру**, сказав «бик», то відпустимо вас додому, потім відіб’ємо **Галичину** у поляків, і ви будете наші» [Шкляр 2014, с. 160]; «Якщо по правді, сказав **Несміян**, то їхня Група проривалася на з’єднання з батьком **Махном**» [Шкляр 2014, с. 238] (подібні приклади також див. вище).

Прагматоніми (від грец. *πράγματος* – «предмет, річ») – власні назви тих об’єктів, які стосуються матеріальної сфери діяльності людини, – у художній мові В. Шкляра часто метафоризуються чи метонімізуються, набуваючи нових семантичних відтінків: «У суботу, 6 червня, об одинадцятій годині симпатична **«Лада»** (позашлюбна дочка італійського **«Фіата»**) на швидкості 40 км/год. поминула КаПе між Корчуватим та Чапаївкою...» [Шкляр 2006, с. 156]; «Боже, як швидко згоряє це **«Мальборо»**, краще б я перейшов на **«Приму»**» [Шкляр 2006, с. 107]; «**«Старокиївська»** була з холодильника, але випнювала жили таким раптовим теплом, що все здавалось прекрасним...» [Шкляр 2006, с. 182]; «**«Марголін»** приємно відтягував кишеню моєї куртки» [Шкляр 2006, с. 68] та ін.

Висновки. У романах В. Шкляра «Ключ», «Залишенець. Чорний Ворон» і «Маруся» зафіксовано переважно конотонімі антропоніми, топоніми, ергоніми, що виникли шляхом метафоризації та метонімізації. Домінантою художнього почерку В. Шкляра є вживання конотонімічних інтерлінгвальних міфоантропонімів та інтралінгвальних топонімів.

Характер конотонімів художнього тексту частково залежить від жанрових особливостей, ідейно-тематичного змісту і проблематики твору: якщо в гостросюжетному романі «Ключ» переважають метафоричні конотативні антропоніми, то в історичному творі «Маруся» помітне місце займають метонімічні топоніми й ергоніми. Найпродуктивнішою є конотонімізація онімів у мові роману «Ключ», а найменш продуктивна – в романі «Залишенець. Чорний Ворон».

Виразна експресивність притаманна конотонімам, що виникли на базі метафоризації. Конотоніми ж метонімічного типу виявляють послаблену образність та мають здебільшого узуальний інтралінгвальний характер.

Конотоніми у творчості В. Шкляра зрідка виступають компонентами стійких сполук фразеологічного чи перифрастичного типу: *ниточка Аріадни, аудієнції з Бахусом, вік Христа, пролетіти, як фанера над Парижем; доктор Ватсон у спідниці, дві вершини Арарату, сини Ізраїлеві* тощо.

Українська конотоніміка, як новітня галузь ономастики, потребує поглибленої уваги. Не викликає жодних сумнівів необхідність удосконалення методики й методології наукового аналізу конотонімів.

Література

1. Вегеш А. Літературно-художні антропоніми як образотворчий компонент роману «Ключ» Василя Шкляра. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Сер. Мовознавство*. 2017. Вип. 1(27). С. 58–62.
2. Вегеш А. Роль промовистих літературно-художніх антропонімів у романі Василя Шкляра «Залишенець. Чорний Ворон». *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 2012. Вип. 17. С. 14–19.
3. Калинин В.М. Поэтика онима. Донецк: Юго-Восток, 1999. 408 с.
4. Канна В.Ю. Структура, функції та лексикографія конотативної топонімії: дис. канд. філол. наук: спец. 10.02.15 – загальне мовознавство. Донецьк, 2009. 179 с.
5. Лепта библейской мудрости: библейские крылатые выражения и афоризмы на русском, английском, белорусском, немецком, словацком и украинском языках / авторы-составители: Д. Балакова [и др.]. Могилев: МГУ имени А.А. Кулешова, 2014. 208 с.
6. Липинская Я., Марциняк М. Мифология Древнего Египта. Москва: Искусство, 1983. 223 с.
7. Лукаш Г.П. Актуальні питання української конотоніміки: монографія. Донецьк: ТОВ «Видавничо-поліграфічне підприємство «ПРОМІНЬ», 2011. 438 с.
8. Лукаш Г.П. Словник конотативних власних назв. 2-е вид., перероб. і доп. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2017. 280 с.
9. Лукаш Г. Типологія конотонімів. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2007. Вип. 356–359. *Слов'янська філологія*. С. 315–317.
10. Отин Е.С. Словарь коннотативных собственных имен. 3-е изд., перераб. и доп. 2010. 318 с.
11. Отин Е.С. Конотативна ономастична лексика. *Мовознавство*. 1978. № 6. С. 47–53.
12. Скорук І.Д. Курсова та дипломна роботи з ономастики: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. 2-ге вид., доп. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. 272 с.
13. Тараненко О.О. На теми сучасного українського ономастикону: тенденції конотативних нашарувань. *Мовознавство*. 2010. № 1. С. 14–36.
14. Фразеологічний словник української мови / уклад.: В.М. Білоноженко та ін. Київ: Наукова думка, 1993. 984 с.
15. Шкляр В.М. Залишенець. Чорний Ворон. Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2011. 382 с.
16. Шкляр В.М. Ключ: роман. Харків: Фоліо, 2006. 238 с.
17. Шкляр В.М. Маруся: роман. Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. 320 с.

References

1. Vehesh A. (2017) Literaturno-khudozhni antroponimy yak obrazotvorchyi komponent romanu «Kliuch» Vasyliya Shkliara [Proper names of the literary heroes as the component of the novel «Key» by Vasyl Shklyar]. *Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. Volodymyra Hnatiuka. Ser. Movoznavstvo*. Vyp. 1(27). S. 58–62 [in Ukrainian].
2. Vehesh A. (2012) Rol promovystykh literaturno-khudozhnykh antroponimiv u romani Vasyliya Shkliara «Zalyshenets. Chornyi Voron» [Role of the eioguent proper names of the literary heroes in the novel «The Remnant. Black Crow» by Vasyl Shkliar]. *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva*. Vyp. 17. S. 14–19 [in Ukrainian].
3. Kalinkin V.M. (1999) Poehtika onima [The poetics of onym]. Donetsk: Yugo-Vostok. 408 s. [in Russian].
4. Kanna V.Yu. (2009) Struktura, funksiia ta leksykohrafiia konotatyvnoi toponimii [Structure, functions and lexicography of connotative toponymy]: dys. kand. filol. nauk: spets. 10.02.15 – zahalne movoznavstvo. Donetsk. 179 s. [in Ukrainian].
5. Lepta bibleiskoi mudrosti [Biblical wisdom]: bibleiskie krylatye vyrazheniia i aforizmy na russkom, angliiskom, belorusskom, nemetskom, slovatskom i ukrainskom iazykakh (2014) / avtory-sostaviteli: D. Balakova [i dr.]. Mogilev: MGU imeni A.A. Kuleshova. 208 s. [in Russian].
6. Lipinskaia I.A., Martsiniak M. (1983) Mifologiiia Drevnego Egipta [The mythology of Ancient Egypt]. Moskva: Iskusstvo. 223 s. [in Russian].
7. Lukash H.P. (2011) Aktualni pytannia ukrainskoi konotonimiky [Actual problems of Ukrainian connotonymics]: monohrafiia. Donetsk: TOV «Vydavnycho-polihrafichne pidpriemstvo «PROMIN»». 438 s. [in Ukrainian].
8. Lukash H.P. (2017) Slovnyk konotatyvnykh vlasnykh nazv [A dictionatry of connotative proper names]. 2-e vyd., pererob. i dop. Vinnytsia: DonNU imeni Vasyliya Stusa. 280 s. [in Ukrainian].
9. Lukash H. (2007) Typolohiia konotonimiv [Typological of connotonyms]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu*. Vyp. 356–359. *Slovianska filolohiia*. S. 315–317 [in Ukrainian].
10. Otin E.S. (2010) Slovar konnotativnykh sobstvennykh imen [A dictionary of connotative proper names]. 3-e izd., pererab. i dop. 318 s. [in Russian].
11. Otin Ye.S. (1978) Konotatyvna onomastychna leksyka [Connotative onomastics lexics]. *Movoznavstvo*. № 6. S. 47–53 [in Ukrainian].

12. Skoruk I.D. (2017) Kursova ta dyplomna roboty z onomastyky [Undergraduate and graduation thesis of onomastics]: navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl. 2-he vyd., dop. Luts'k: Vezha-Druk. 272 s. [in Ukrainian].
13. Taranenko O.O. (2010) Na temy suchasnoho ukrainskoho onomastykonu: tendentsii konotatyvnykh nasharuvan [Considering some issues of modern Ukrainian onomastics: tendencies of connotative associations]. *Movoznavstvo*. № 1. S. 14–36 [in Ukrainian].
14. Frazelohichnyi slovnyk ukrainskoi movy (1993) [Phraseological dictionary of Ukrainian] / uklad.: V.M. Bilonozhenko ta in. Kyiv: Naukova dumka. 984 s. [in Ukrainian].
15. Shkliar V.M. (2011) Zalyshenets. Chornyi Voron [The Remnant. Black Crow]. Kharkiv: Knyzhkovyi klub «Klub Simeinoho Dozvillia». 382 s. [in Ukrainian].
16. Shkliar V.M. (2006) Kliuch [Key]. Kharkiv: Folio. 238 s. [in Ukrainian].
17. Shkliar V.M. (2014) Marusia [Marusya]. Kharkiv: Knyzhkovyi klub «Klub Simeinoho Dozvillia». 320 s. [in Ukrainian].

CONOTONYMS IN VASYL SHKLYAR'S WORKS

Abstract. The literary text reveals ample opportunities for conotonimization, the study of which is topical nowadays as it will contribute not only to the replenishment of the empirical basis of Ukrainian conotonymy, but also to the deeper consideration of the holistic concept of national onomastics and linguistic style.

The language of V. Shklyar's artistic works has been studied in various aspects by L. Tomilenko, V. Buda, L. Starovoit, V. Semiryak, N. Venzhynovych, I. Glukhovtseva, N. Mitko, A. Vehesh, O. Moroz, O. Ionova, K. Olar, M. Dotsenko, N. Svistun, V. Tikhosha, T. Shevchenko, V. Lysenko and others. However, the secondary meaning of onyms, which is manifested in the change of their connotative images and the expansion of the semantic range in the artistic idiosyncrasy of V. Shklyar still lacks its proper consideration.

The purpose of the paper is semantic and functional analysis of conotonyms in the artistic language of V. Shklyar. The source of the study is represented by the language material taken out from the novels «Key», «The Remnant. Black Crow» and «Marusya». To achieve the goal the author puts forward the following tasks: to pick out from the literary text proper names with secondary connotative content; to classify them on a reference basis; to research into the mechanism of semantic expansion of propriatives; to trace the functional and stylistic load of the conotonyms.

V. Shklyar's novels under consideration have demonstrated the usage of conotonymic anthroponyms, toponyms, ergonyms, which arose by means of metaphorization and metonymization. The dominant feature of the artist's artistic style is the usage of conotonic interlingual mythoanthroponyms and intralingual toponyms. Expressiveness is inherent in conotonyms that arose on the basis of metaphorization. Connotations of the metonymic type show weakened imagery and are predominantly of usual intralingual.

The nature of the conotonyms of the literary text depends partially on the genre features, ideological and thematic content and issues of the work: if the action novel «Key» is dominated by metaphorical connotative anthroponyms, the historical novel «Marusya» is dominated by metonymic toponyms and ergonomics. The most productive is the conotonimization of onyms in the novel «Key», and the least productive - in the novel «The Remnant. Black Raven».

Keywords: proper name, propriative unit, secondary nomination, metaphor, metonymy, conotonimization, conotonym.

© Пискач О., 2021 р.

Ольга Пискач – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Ужгородського національного університету, Ужгород, Україна; olha.pyskach@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-3858-6823>.

Olha Pyskach – Candidate of Philology, Associate Professor of the Ukrainian Language Department Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine; olha.pyskach@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-3858-6823>